Probleme ale definirii numelor de vânturi și soluții în *Dicționarul fenomenelor atmosferice*[1]

Alina-Mihaela PRICOP*

Keywords: *lexicographical definition*; *genus proximus*; *specific differences*; *wind names*; *complex atmospheric phenomena*; *local winds*

Introducere

Numele de vânturi sunt din punct de vedere morfologic substantive, fiind analizate prin intermediul definițiilor substanțiale în gen proxim și diferențe specifice după modelul aristotelic. Termenii din seria veche a dicționarului tezaur sunt analizați suplimentar printr-un echivalent francez. Articolul prezintă probleme apărute la redactarea acestor termeni în cadrul DFA în ceea ce privește alegerea genului proxim, determinarea diferențelor specifice și stabilirea echivalentului în limba franceză.

1. Probleme în alegerea genului proxim

Analiza după modelul aristotelic a trei categorii de termeni constată probleme în selectarea genului proxim: termenul generic *vânt*, denumirile fenomenelor atmosferice complexe în care vântul este dominant și numele vânturilor locale. Sintagma *fenomen atmosferic* îndeplinește noțional funcția de gen proxim (Florescu 2015: 57) în definirea primelor două categorii de termeni și cea de gen supraordonat celui proxim în definirea celei din urmă, însă o atare soluție lexicografică prezintă o serie de inconveniente. Pe de o parte, sintagma menționată aparține, diastratic vorbind, palierului științific al terminologiei meteorologice, fiind în prezent în curs de despecializare (Bidu-Vrănceanu 2010: 15; Florescu 2014: 229) mai ales prin intermediul buletinelor meteorologice zilnice transmise de mass-media. Pe de altă parte, definirea termenilor destul de numeroși, care denumesc fenomene atmosferice, având în vedere atât zona centrală comună, cât și reprezentanții specifici nivelurilor științific și popular, prin genul *fenomen atmosferic* într-un

[1] Comunicare susținută, inițial, la simpozionul internațional *Valențe europene ale românisticii actuale*, organizat de Institutul de Filologie Română „A. Philippide" – Filiala din Iași a Academiei Române și de Asociația Culturală „A. Philippide", Iași, 21–23 septembrie 2016.

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Academia Română – Filiala Iași, România (alinamihaelabursuc@gmail.com).

Proiectul „Terminologia românească meteorologică (științific vs popular) a fenomenelor atmosferice. Studiu lingvistic", director de proiect: CS I dr. Cristina Florescu, perioada de desfășurare: octombrie 2011–octombrie 2016, cod UEFISCDI-CNCS: PN-II-ID-PCE-2011-3-0656.

BDD-A31832 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:48 UTC)

dicționar dedicat fenomenelor atmosferice[2] este improprie. Adevărata provocare, odată cu constatarea inexistenței unui arhilexem, constă în găsirea celui mai potrivit gen proxim în limitele lexicale ale palierului la care se definește termenul sau în adoptarea unor soluții de compromis după modelul dicționarelor de limbă, diversitatea soluțiilor adoptate dând parțial măsura variației și aparentei nestructurări a lexicului (cf. Harhătă 2015).

În lipsa unui hiperonim meteorologic adecvat pentru *vânt*, lexicografii ultimului secol (Pricop 2015: 94–95) caută să aducă în prim plan și să exprime componenta dinamică, definitorie a fenomenului, și instituie în funcția de gen proxim termeni precum *mișcare* sau *deplasare* cu referire la aer (v. DFA, s.v. *vânt*, mai ales p. 645, 647). În cazul termenilor care denumesc fenomene atmosferice complexe, s-a procedat la identificarea elementului dominant, în cazul de față vântul, cel mai adesea puternic, cu indicarea în plan secund a celorlalte fenomene implicate. Nu putem vorbi aici de un gen proxim propriu-zis ci, prin analogie cu „întregul proxim" (v. comentariul definiției termenului *motor* în Oprea 1976: 111), mai degrabă de o „parte proximă" în condițiile în care termenul definit *furtună* se află în raport de co-hiponimie cu *vânt*, și nu în raport de hiponimie, acesta din urmă nefiindu-i hiperonim. Avem de-a face cu o analiză empirică izvorâtă din perceperea comună a fenomenului, procedeul apare și în câmpul lexical al numelor de rudenie unde anumite lexeme sunt definite prin co-hiponime (ex.: *bunică* = mama mamei).

Definițiile termenilor comuni *furtună*, *vifor*, *vijelie*, *viscol*, precum și ale celor regionali *păliș*, *vigădalm*, conțin structura „vânt puternic însoțit de...", fiind enumerate de la caz la caz fenomenele însoțitoare: ploaie, grindină, fulgere, tunete și trăsnete (cf. DFA, s.v. *furtună*, primul sens), ninsoare și ploaie (cf. DFA, s.v. *vifor*, *viscol*), ninsoare și lapoviță (cf. DFA, s.v. *viscol*). Autorii seriei vechi a dicționarului tezaur adoptă o soluție mai apropiată de modelul aristotelic în cazul termenului *furtună* pe care îl definesc: „turburări atmosferice constând, adesea, din vânt puternic și repede, însoțit de ploaie sau grindină, de fulgere, tunete și trăsnete" (DA, s.v. *furtună*; v. supra discuția privitoare la *fenomen atmosferic*). Referitor la numele vânturilor locale (cf. Pricop 2016), o problemă o constituie în dicționarul tezaur practica definițiilor la nivelul celei de a doua metalimbi în formularea „numele unui vânt", și deci definirea neunitară când la nivelul celei dintâi, când la nivelul celei de a doua metalimbi. În această situație se găsesc o multitudine de termeni: *câmpean*, *coșava*, *crivăț*, *istriță*, *liva*, *mesteacăn*, *mocran*, *munteț*, *mureșan*, *ocnean*, *părângean*, *perjar*, *pietrar*, *pietros*, *pislea*, *polnoci*, *răsăritean*, *sanir*, *subțirel*, *șorlea*, *traistă-goală*, *ungurean*. Procedeul definirii în cea de-a doua metalimbă ține și de problematicul statut de nume propriu, redat cu majusculă în unele texte mai vechi, cel puțin în cele folclorice și de popularizare a științei. Genul proxim adecvat definirii numelor vânturilor locale este, de departe, termenul generic *vânt*, utilizat cu precădere în DFA.

[2] Alta este situația, de exemplu, într-un dicționar etimologic al limbilor romanice în care opțiunea pentru genul proxim *fenomen atmosferic* este adecvată: protorom. */'βent-u/= phénomène atmosphérique d'un mouvement d'air (Tamba 2016 in DÉROM s.v. */'βent-u/).

BDD-A31832 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:48 UTC)

2. Probleme în determinarea diferențelor specifice

Pentru a determina numărul și tipul de informații care pot reprezenta suficient conținutul numelui unui vânt, trebuie coroborate definiția sintagmei *vânt local* (v. DFA, s.v. *vânt*, p. 650), hiperonim noțional pentru numele de vânturi, și definiția specifică și suficientă semantic din dicționarul tezaur a termenului *mistral*, care constituie de altfel o definiție etalon (v. DLR, s.v. *mistral*). Pe de o parte, vântul local are o anumită zonă de manifestare și este influențat de condițiile locale: forme specifice de relief și cursuri de apă. Pe de altă parte, sub influența relativă a condițiilor locale, vântul se caracterizează prin: intensitate (puternic, mare, lin, ușor), temperatură (cald, rece), umiditate (umed, care aduce ploaie, însoțit de ploaie, uscat, secetos). Însă, în general, având în vedere descoperirile meteorologice, vântul este expresia la suprafața terestră a unei activități atmosferice mult mai ample, direcția vântului, practic originea sa, fiind determinantă. De altfel, principala problemă a lexicografilor ține de stabilirea direcției de manifestare, considerându-se direcția vântului, în lipsa altor informații, o trăsătură necesară, desigur nu și suficientă, pentru definirea termenului respectiv.

Principalul efort a fost îndreptat în DFA în stabilirea punctelor cardinale și/sau a zonei geografice (formă de relief, curs de apă, localitate) dinspre care bate vântul. Lipsa oricărei informații despre anumite vânturi a determinat pe autorii dicționarului tezaur să adopte o soluție metalingvistică potrivită, formula „nedefinit mai de aproape”, în condițiile în care definirea se face la nivelul celei de a doua metalimbi, e cazul termenilor: *câmpean*, *mocran*, *perjar*, *sanir*, *subțirel*. Pentru trei dintre cele cinci situații au fost recuperate caracteristici pe baza indicației diatopice și prin corelarea definiției cu etimologia, obținându-se informații despre zona de origine sau de manifestare (presupunând coincidența cu zona în care a fost înregistrat termenul). Soluția implicării etimologiei în definiție este adoptată în dicționarul tezaur pentru: *istriță*, *câmpean*, *mureșean*, *dunărinț*, *mareană*, dar nu și pentru *muntean*. La sugestia, justificată, a redactorilor DLR din echipa DFA, s-au folosit denumirile oficiale ale punctelor cardinale în locul celor populare, acolo unde e cazul, practic o reformulare unitară a respectivei diferențe specifice. Astfel, definiții sau părți de definiție precum: *vânt de miazănoapte*, *vânt de miazăzi*, *vânt de apus*, *vânt de răsărit* (DA, s.v. *acvilon*, *austru* etc.), devin în DFA: *vânt de nord*, *vânt de sud*, *vânt de vest*, *vânt de est*, unele definiții conținând exclusiv aceste informații.

Se întâmplă ca un termen să migreze din zona în care desemnează un anumit vânt într-o altă regiune, chiar într-o altă țară, iar etimologia lui să nu mai fie transparentă și satisfăcătoare, termenul ajungând să desemneze un vânt care are o cu totul altă direcție (v. Alleyne 1959).

Dintre cele mai problematice nume de vânturi din punct de vedere al analizei și organizării lexicografice a diferențelor specifice sunt termenii regionali: *carael*, *coșava* și *gorneac*. Sunt împrumuturi din limbile popoarelor învecinate, consecință a bilingvismului fie al marinarilor români și turci din Dobrogea, fie al locuitorilor români, sârbi și bulgari din Muntenia și Oltenia. În limbile de origine desemnează tot vânturi: tc. *kara-yel* „vânt de nord-vest”, „vânt(ul) negru”; bg. *košava* „vânt de nord-est”, sb. *košava* „vânt de la Dunăre”; sb. *gornjak* „vânt de vest”, bg. *gornjak*

BDD-A31832 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:48 UTC)

„vânt de nord”, cf. bg. *gorjanin* „vânt dinspre munte”, „vânt din sus” (la nord aflându-se Carpații). În limba română, termenii ajung să identifice o multitudine de direcții, concentrate de autorii DA în câte o definiție. Cu excepția lui *carael*, al cărui nume trimite la o trăsătură negativă a vântului clasificându-l „negru”, celelalte două se raportează etimologic fie la munți, fie la fluviul Dunărea ca factori geografici determinanți. Aceste considerații fac necesară corelarea definițiilor cu etimologia, dar și considerarea aspectului extralingvistic al altor raporturi ale românilor cu elementele naturale menționate. Dacă pentru sârbi Carpații sunt în nord, pentru olteni aceștia sunt situați la est, nord, vest și direcții intermediare, iar Dunărea nu mai e la nord ca pentru sârbi, ci la sud, vest sau est. În DFA s-a adoptat soluția separării sensurilor după direcțiile vântului pentru *carael* și *coșava*, în timp ce pentru *gorneac* s-a păstrat soluția din dicționarul tezaur.

3. Probleme în stabilirea echivalentului francez în DA

Termenii: *austru*, *băltăreț*, *borilă*, *câinar*, nume ale unor vânturi care se manifestă pe teritoriul României, dinspre sud, sunt echivalați cu termenul fr. *autan*. Potrivit definiției („vent du Sud-Est particulier au Haut-Languedoc et à la région située à l’ouest de la Montagne Noire et des Corbières”, TLF(I), s.v. *autan*), termenul francez identifică un vânt de sud care se manifestă într-o anumită regiune din Franța. Dacă echivalarea cu *vent du sud*, deși corectă, este prea largă și deci insuficientă pentru diferențierea mai multor nume de vânturi care au aceeași direcție, echivalarea cu *autan* este într-o anumită măsură forțată. Manifestarea lor în țări diferite, în locuri diferite, sub influența unor factori naturali diferiți, delimitează referenți cu totul diferiți. Termeni precum: *brăilean*, *brașovean*, *hațegan*, a căror origine se rezolvă etimologic, sunt traduși în limba franceză: *vent*, procedându-se la simpla incluziune în categoria vânturilor.

Concluzii

Definiția lexicografică ideală a numelui unui vânt ar trebui să conțină, pe lângă genul proxim *vânt*, o serie de diferențe specifice formulate după trăsăturile esențiale ale vântului: direcție, intensitate, temperatură, umiditate. O problemă importantă o pun numele vânturilor românești înregistrate prin anchete dialectale ale căror autori nu și-au propus consemnarea tuturor acestor date, primordială fiind înregistrarea termenului ca atare în vederea conservării și analizei lui.

Un imperativ în redactarea articolelor corespunzătoare (în DFA) a fost identificarea și delimitarea atentă a direcțiilor vânturilor, ca fiind suficient de informative, în lipsa altor date. S-a observat că indicarea punctelor cardinale este uneori forțată în surse, mai importante fiind formele de relief și cursurile de apă care influențează de altfel mișcarea aerului.

Toate numele de vânturi avute în vedere sunt analizate prin definiții substanțiale, în marea lor majoritate formulate după modelul aristotelic în gen proxim și diferențe specifice. S-a observat că în lipsa unui arhilexem adecvat, anumiți termeni sunt definiți diferit prin apelul la părțile componente, elementul dominant identificând partea proximă.

BDD-A31832 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:48 UTC)

Bibliografie

A. Izvoare și lucrări de referință

DA = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, Sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Tomul I. Partea I: *A–B*. Bucureşti, Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea, 1913; Tomul I. Partea II: *C*. Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul”, 1940; Tomul I. Partea III. Fascicula I: *D–De.* Bucureşti, Universul, Intreprindere Industrială a Statului, 1949; [Fascicula II: *De–Desţina;* şpalt, 1948]; Tomul II. Partea I: *F–I*. Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului. Imprimeria Naţională, 1934; Tomul II. Partea II. Fascicula I: *J–Lacustru.* Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1937; Tomul II. Partea II. Fascicula II: *Ladă–Lepăda.* Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1940; Tomul II. Partea II. Fascicula III: *Lepăda–Lojniţă.* Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1948.

DÉROM = Éva Buchi, Wolfgang Schweickard (dir.), *Dictionnaire Étymologique Roman (DÉRom)*, Nancy, ATILF, 2008–. (http://www.atilf.fr/DERom)

DFA = *Dicționarul fenomenelor atmosferice*, în Cristina Florescu (ed.), *Terminologia meteorologică românească a fenomenelor atmosferice (științific versus popular)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, p. 327–678, 2015.

DLR = (Academia Română) *Dicţionarul limbii române.* Serie nouă. Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur şi acad. Ion Coteanu. Din anul 2000, redactori responsabili: acad. Marius Sala şi acad. Gheorghe Mihăilă. Bucureşti, Editura Academiei. Tomul VI. Litera *M*: 1965–1968; Tomul VII. Partea 1. Litera *N*: 1971; Tomul VII. Partea a 2-a. Litera *O*: 1969; Tomul VIII. Litera *P*: 1972–1984; Tomul IX. Litera *R*: 1975; Tomul X. Litera *S*: 1986–1994; Tomul XI. Partea 1. Litera *Ş*: 1978; Tomul XI. Partea a 2-a şi a 3-a. Litera *T*: 1982–1983; Tomul XII. Partea I. Litera *Ţ*: 1994 ; Tomul XII. Partea a 2-a. Litera *U*: 2002; Tomul XIII. Partea I şi a 2-a şi a 3-a. Litera *V* şi literele *W, X, Y*: 1997–2005; Tomul XIV. Litera *Z*: 2000 ; Tomul I. Partea a 3-a. Litera *D. D – Deînmulţit:* 2006; Tomul I. Partea a 4-a. Litera *D. Deja – Deţinere:* 2006; Tomul I. Partea a 5-a. Litera *D. Deţinut – Discopotiriu:* 2007; Tomul I. Partea a 6-a. Litera *D. Discord–Dyke:* 2009; Tomul IV. Litera *L. L–Lherzolit:* 2008; Tomul V. Litera *L. Li–Luzulă:* 2008; Tomul I. Partea a 7-a. Litera *E. E–Erzaţ:* 2009; Tomul I. Partea a 8-a. Litera *E. Es–Ezredeş:* 2010; Tomul III. Literele *J, K, Q:* 2010.

TLF(I) = Paul Imbs, Bernard Quemada (coord.), *Trésor de la langue française. Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle (1789–1960)*, 16 volume, Paris, Éditions du CNRS/Gallimard, 1971–1994 (http://atilf.atilf.fr/tlf.htm).

B. Literatură secundară

Alleyne 1959: Mervin Alleyne, *Les noms des vents en gallo-roman*, extrait de la „Revue de linguistique romane”, tome XXV, p. 75–136, 391–437.

Bidu-Vrănceanu 2010: Angela Bidu-Vrănceanu (coord.), *Terminologie şi terminologii*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Florescu 2014: Cristina Florescu, *Terminologii științifice și populare. Considerații contrastive*, în Marijana Aleksoska-Čatroska et al. (ed.), *Romanistika i balkanistika: zbornik na trudovi vo čest na prof. dr. Petar Atanasov po povod 75 godini od život*, Skopje, Universitatea din Skopje, p. 227–235.

Florescu 2015: Cristina Florescu (ed.), Liviu Apostol, Nistor Bardu, Cristina Cărăbuș, Maria Iliescu, Laura Manea, Mariana Neț, Florin-Teodor Olariu, Mădălin Patrașcu, Elena Tamba, Rodica Zafiu, *Terminologia meteorologică românească a fenomenelor atmosferice (științific versus popular)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

BDD-A31832 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:48 UTC)

Harhătă 2015: Bogdan Harhătă, *Definiția lexicografică. Tipuri recurente în dicționarele românești din secolul al XIX-lea*, în „Dacoromania", serie nouă, XX, nr. 1, Cluj-Napoca, p. 7–28.

Oprea 1976: Ioan Oprea, *Definiția lexicografică în perspectivă semiotică*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară", t. XXV, p. 97–113.

Pricop 2015: Alina-Mihaela Pricop, *Termenul «vânt» în* ***Dicționarul fenomenelor atmosferice (DFA)***, în „Philologica Jassyensia", anul XI, nr. 1 (21), p. 93–102.

Pricop 2016: Alina-Mihaela Pricop, *Nume de vânturi străine în limba română (Foreign Winds în Romanian Language)*, în Andreea Mironescu et al. (eds.), *Figures of Migration*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", p. 361–368.

Winds Names Defining Problems and Solutions in the *Dictionary of the Atmospheric Phenomena*

In the *Dictionary of the Atmospheric Phenomena* there are many winds and complex atmospheric phenomena names in which the prevailing wind acts alongside rain or snow. There are recorded both designations of Romanian winds and foreign winds, each category characterizing the two components of the Romanian meteorological terminology: popular and scientific. For the Romanian urban civilization, living mostly in large and closed spaces, the wind is an atmospheric phenomenon that manifests itself in certain degrees of strength. The rural civilization, defining for Romanians, traditionally preoccupied with agriculture and animal husbandry, as well as the world of fishermen and sailors know the living under the open sky, in the wind, which decisively influences their actions.

The overwhelming role of the wind emerges especially from the denominative richness that the sources of the *Dictionary of the Romanian Language* (DLR) and the *Dictionary of the Atmospheric Phenomena* (DFA) make available. But the information provided is quite few and sometimes vague about the particularities of these winds, sometimes reduced to indicating the area of manifestation, practically the place where the appropriate name was collected. The definition of these terms raises problems in establishing the directions of the winds, their particularities, being adopted different solutions in the language dictionaries and in the DFA, in agreement with the DLR or in completing the latter. Among the most problematic names of winds in terms of lexicographic treatment can be mentioned: *carael*, *coșava* and *gorneac*, not accidentally borrowed from the languages of neighboring peoples.

The purpose of this article is to specify some problems that arose in defining such terms and to present the solutions found.

BDD-A31832 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:48 UTC)